

ALEVİLİĞİN TANIMI VE TEMEL İBADETLERİ (KUREYŞAN OCAĞI ÖZELİNDE)*

DEFINITION AND FUNDAMENTAL PRAYERS OF ALEVISM (IN THE CONTEXT OF THE KUREYŞAN OCAK)

KİBAR TAŞ**

Öz

Bu çalışmada, Tunceli/Dersim yöresinde yaşayan Kureyşan ocağındaki Alevilik inancına ait çeşitli ibadetlerin ve bu ibadetler sırasında uyulması gereken kuralların neler olduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Öncelikle, bu “ocak” mensuplarının “Alevilik nedir?” sorusuna verdiği cevaplardan bahsedilmiş, sonra da Kureyşan ocağı bağlamında, Alevilik inancının temel ibadetlerine yer verilmiştir. Elbette, çoğu “ocak”ta olduğu gibi bu ocakta da eskiden uyulmasına büyük özen gösterilen kurallardan bazıları artık yapılmıyor. Kimi ritüellerde de değişiklikler olmuştur. Makalede, Kureyşan ocağı mensubu kaynak kişilerin aktardığı, Aleviliğe ait ibadetler ve ritüeller yer almaktadır. Mesela, *pir* ve *rayverin* taliplerini ziyaret etmelerinin amacı nedir? Ve bu ziyaretler nasıl gerçekleşir? Eskiden *cem* ayinleri nasıl yapılırdı? On İki İmam orucu tutulurken ve evliya mekânları ziyaret edilirken nelere dikkat edilir? Ölüm merasimlerinde eskiye göre ne tür değişiklikler olmuştur? Bu tarzdaki soruların cevapları verilecektir. Bunlara ek olarak, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında bu yörede yapılmış olan araştırmalarda yer alan ibadetler ve kurallardan da söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tunceli/Dersim, Kureyşan ocağı, Alevilik, Alevi İnancında İbadetler.

Abstract

In this study, information is given about the various prayers of the Alevi faith and the rules to be followed during these prayers in the Kureyşan *ocak*, living in the Tunceli/Dersim region. First of all, the answers of these "ocak" members to the question "what is Alevism" are mentioned. Then, in the context of the Kureyşan *ocak*, the basic prayers of the Alevism faith are mentioned. Of course, in this *ocak* also, as in most *ocaks*, some rituals that used to be meticulously practiced are no longer practiced. There have also been changes in some rituals. In the article, there are prayers and rituals of Alevism conveyed by the members of the Kureyşan *ocak*. For example, what is the purpose of *pir* and *rayver* visiting their *tâlips*? How do these visits take place? How were *cem* rituals performed in the past? What is considered while fasting the Twelve Imams and visiting *awliyâ*’ (saints) places? What changes have occurred in death ceremonies compared to the past? Questions like this will be answered. Furthermore, the prayers and rules written in the researches made in this region, in the last periods of the Ottoman Empire and the first years of the Republic will also be mentioned.

Keywords: Tunceli/Dersim, Kureyşan *ocak*, Alevism, Prayers in the Alevi Faith.

* Geliş Tarihi/Received: 16.04.2022, Kabul Tarihi/Accepted: 29.05.2022, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.104.026>.
** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye. E-mail: kibartas012@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7868-6450>.

Giriş

Bugüne kadar, Alevilik ile ilgili pek çok yazı kaleme alındı. Fakat ne yazık ki kimse Alevilik inancının kökeninin nereye dayandığı hakkında tam bir açıklama getiremediği gibi Alevi kelimesinin anlamını da bütünüyle tarif edemedi. Bu da birbirinden farklı, eksik ve hatalı tanımlamaların ortaya çıkmasına sebep oldu.

Bu makalede, Alevilik inancının tanımını ve Tunceli/Dersim kökenli Kureyşan ocağı¹ özelinde bu inançta uygulanan ibadetleri izah etmeye çalışacağız.

Vereceğimiz bilgiler, geçmişten bugüne eksik ve hatalı olarak aktarılan bilgileri tamamlayacak ve düzelterek mahiyettedir. Yine bu çalışmadan amacımız, hem yeni nesle hem de gelecek nesillere, Aleviliğin kökeninin nereye dayandığını, Alevi kelimesinin dar ve geniş manasını ve bu inancın ibadetlerini, kurallarını ve bunların bilinmeyen bazı anlamlarını aktarmaktır.

Buradan hareketle bu çalışmada uzun uzadıya Alevi kelimesinin ve inancının literatürde nasıl tanımlandığını anlatmayacağız.² “Alevilik nedir?” diye sorulduğunda, genel olarak verilen cevapları vermekle yetinip asıl olarak alan araştırmada elde ettiğimiz en temel bilgileri aktaracağız.

Bilindiği üzere yıllardır gerek akademik çalışmalarda gerekse yazılı ve görsel basındaki tartışmalarda verilen tanımlamalar genel olarak birbirine benzemektedir. Yani, kimileri Aleviliğin bir inanç olmadığını, bir felsefe olduğunu (aşırı politikleşmiş kişiler) ileri sürerken kimileri de aşağıda verildiği üzere, çeşitli kültür ve inançların karışımı neticesinde meydana geldiğini iddia etmişlerdir. Bazıları da sadece Hz. Ali’yi sevenlere verilen bir isim olduğunu ifade etmişlerdir. Kimi araştırmacılar da Alevi isminin esasen Hz. Ali soyundan gelenler manasına geldiğini, zamanla hareketlerine nüfuz ve yaygınlık kazandırmak için Hz. Ali soyundan gelmeyenlerce de kullanıldığını belirtmişlerdir (Gülten, 2016:28). Nitekim 15. asırdan itibaren “Alevi” terimi; Kalenderi, Haydari, Vefai, Babai, Bektaşî, Işık, Torlak, Abdal ve Rafizi gibi topluluklar için de kullanılmıştır (Akın, 2021; Akın, 2020b: 13-59). Yine, Alevi sözcüğünün, herkesin kabul edeceği bir tarifinin olmadığını, bunun sebebinin de tarih boyunca bu isme farklı anlamların yüklenmesi olduğunu ileri sürenler de vardır (Kutlu, 2008: 15).

İslam Ansiklopedisindeki “Alevi” maddesinde ise genellikle Şiîler ve Şîa içinde yer aldıkları kabul edilen bazı mezheplerin Alevi nisbesini aldıkları ve Zeydiyye, İsnâaşeriyye gibi mutedil Şiîlerin ve Beyâniyye, İsmâiliyye ve Bâtıniyye mensuplarının Alevi olarak bilindikleri yazmaktadır. Yine bu maddede, bugün asıl Alevi olarak tanınanların, Nusayriler ile 13. asırda Anadolu’daki etnik ve sosyal - dinî kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve 16. asırda Safeviler’in propagandası ile gelişen Kızılbaşlar olduğu ileri sürülmektedir (Ocak, 1989: 368-369). Köprülü ise Alevilerin sürdürdüğü yol için Alevi ismini değil Şiî ismini kullanmıştır. O, bu inancı Şiî-Batınî olarak tanımlamıştır (Köprülü, 2004: 226-230).

¹ Bugün Gaziantep/Yukarı Kayabaşı ve Adıyaman/Kındıralı köylerinde yaşayan ve Tunceli’deki Kureyşan ocağı mensupları ile aynı atadan gelen diğer bir Kureyşan ocağı kolu da bulunmaktadır.

² Alevi kelimesinin çeşitli anlamları hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Ersal, *Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı: Çubuk Havzası Aleviliği Örneği*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. İzmir: 2013, 21-25. Ayrıca bk. Rıza Zelyut, *Türk Aleviliği Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni*. Ankara: Kripto Yayınları, Şubat 2014, 21-26.

Bu tanımlamaların pek de gerçekçi olmadığı Şiilerin, Nusayriilerin inanç yapılarında açıkça görülmektedir. Alevilerdeki cem ve semah ibadeti, Muharrem orucu ve sonrasında İmamların hayrı için yapılan Aşure ile kadın ve erkeğin ibadetlere birlikte katılımı bu inançlarda mevcut değildir. Yine Şiiler ve Nusayriilerdeki ibadet yerleri de farklıdır. Onlar Alevilerde olduğu gibi ibadetlerini cemevinde yapmazlar (Ersal, 2013: 46-54).

Alevilerin kendilerini tanımlamasında da maalesef eksiklikler vardır. Ersal, Anadolu ve Balkan coğrafyasında yaptığı alan araştırmalarında Alevi zümrenin, hilafet mücadelesinin başladığı günden beri Hz. Ali'nin yanında oldukları için kendilerine Alevi dendiğini ve en başından beri Alevi olduklarını ve kendilerine verilen diğer adların da Sünniler tarafından verildiğini, ifade ettiklerini aktarır (Ersal, 2013: 24-25).

Son olarak, Alevi bir aileden doğan veya “ben kendimi Alevi gibi hissediyorum” diyen herkesin Alevi sayıldığını öne süren tanımlamalar da mevcuttur (Metin, 2014: 13). Fakat geçmişte Alevi bir ailede doğup sonradan baskılara boyun eğerek yolunu bırakan nice Alevi de oldu. Alevi nüfusunun bugün az olmasının bir sebebi de asırlar süresince yapılan bu baskılardır.³ Ayrıca “Alevi gibi hissediyorum” demekle neden Alevi olunamayacağı, aşağıda alan araştırmalarından elde edilen Alevilik tanımında açıkça görülmektedir.

1. Alevilik Nedir?

Yıllarca, hem Alevi kelimesinin hem de Alevilik inancının ne olduğu, ne anlama geldiği nasıl ortaya çıktığı hakkında pek çok fikir öne sürüldü. Bilindiği üzere, bu inanca mensup olmayanlar tarafından hakaretler içeren tanımlar da yapıldı. Yine yukarıda verildiği üzere farklı isimlerle de anıldı. Bütün bu sebeplerden ötürü de herkesin kabul edeceği bir tarifinin olmadığı iddia edildi.

Girişte verilen tanımlamalarda her ne kadar Aleviliğin bir inanç değil bir felsefe olduğu, etnik ve sosyal-dinî kaynaşmalar neticesinde sonradan oluştuğu, Şiiliğin bir parçası olduğu, sadece Hz. Ali'yi sevenler veya Hz. Ali soyundan gelenler için kullanıldığı ifade edilse de Tunceli/Dersim'deki Kureyşan ocağı mensuplarına göre⁴ Alevilik tanımı daha farklıdır.

Ocak mensuplarının bu tanımlamasına geçmeden önce, Kureyşan ocağının tarihi hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır. Çünkü “bu ocak mensupları kimlerdir ki, bu tür bir tanımlamayı yapabiliyorlar, bu bilgileri verebiliyorlar?” sorusuna cevap verebilelim.

Günümüzde kopyaları var olan ve Anadolu Selçuklu Hükümdarı Alaaddin Keykubad ile Osmanlı padişahlarının mühürlediği “şecere”de de yazdığı üzere; Keykubad, gerçek bir seyyid olup olmadığını test etmek için Dersim/Mazgirt yöresinde, Seyyid Mahmud-ı Kebir'in (Kureyş)⁵ yanan fırına girmesini ister. Fırından

³ Osmanlı Devleti'nde Alevilere yapılan bu baskılarla ilgili geniş bilgi için bk. Saim Savaş, *XVI Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013. Ayrıca bk. Kibar Taş, “Tunceli/Dersim'in Osmanlı Hâkimiyetine Girişi ve Osmanlı'nın XVI. Asırdan İtibaren Sınırları İçindeki Kızılbaşlara Karşı Tutumu ve Bunun Dersim'e Etkisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 76, Kış 2015, s. 79-107.

⁴ Bu makalenin temeli, Kureyşan ocağının Şih (Mahmud) kolundan Hasan Taş (2015-2019) ve Kudan kolundan Haskar Taş (2015-2021) ile yapılan görüşmelerden alınan bilgilere dayanmaktadır. Bu görüşmelerin çoğu kaydedilmiş bir kısmı da yazılı olarak tutulmuştur.

⁵ Kureyş'in, isimlerini kendisinin verdiği 7 oğlu vardır. Mahmud, Ali, Kali, Mevali, Hüseyin, Kud ve Haydar. Mahmud, kerameti en ağır olan oğul olduğu için kendisine sonradan *Şih* lakabı verilmiştir. Kimi Aleviler bizde Şih yok Şah var, derler. Oysaki “şih” tabiri Alevilikte en ağır kerameti olanlara verilmiştir. Daha

yanmadan çıkınca da Kureyş'in seyyidliğini kabul eder. O sırada elinde bulunan ve kendisine atalarından kalmış olan seyyidlik şeceresine de mührünü basar ve istediği yere yerleşebileceğini söyler (Taş, 2019b). Bugünkü Kureyşan ocağı mensupları da bu atadan gelirler ve asırlar boyunca hem Kureyş'in hem de onun soyundan gelen kerametli dervişlerin söyledikleri gerek tarihsel, gerekse inançla ilgili bilgileri babadan-oğula aktararak bugüne getirmişlerdir.⁶

İşte bu soydan gelen Kureyşan ocağı mensuplarına “Alevilik nedir?” diye sorduk ve şu cevabı aldık:

Alevilik, bizzat Hz. Muhammed Mustafa tarafından, Allah'ın emriyle insanlığa öğretilmesi istenen *son inanç yoludur*. Hz. Muhammed, Arapları cahiliye dönemlerinden çıkarmak için Yüce Hakk tarafından gönderildiğinde, öncelikle bu insanlara beden temizliğini ve temel ahlak ilkelerini (eline, diline, beline sahip olmayı) yani kul hakkından uzak durmayı içeren *Müslühan*'lığı öğretir ki bunlar *zâhiri* bilgilerdir. *Müslühan* kelimesinin anlamı, 'Bu Han'a (yani Aleviliğe) layık' demektir. Bu ilkeleri gerçekten yerine getirenlere de, ismi *Alevilik* olan inancı öğretmiştir. Kelime anlamı *Ali evi* olan bu inancın geniş anlamı *medeniyet*, temeli ise *adalettir*.

Son peygamber Hz. Muhammed ile gönderilen ve insanlığa öğretilmesi istenen *Aleviliğin* diğer peygamberlerin getirdiği inançlardan en büyük farkı da tasavvufi yönünün (maneviyatının) hepsine göre daha 'ağır' olmasıdır. Yani Hakk'a ulaşma, keramet sahibi olma Alevilik inancı ile gelmiştir. Bu da şu yolla olmaktadır. Sadece Müslühanlığın ilkelerini yerine getirmek, Aleviliğe geçiş için yeterli değildi. Hz. Muhammed, yanına gelenlere şunu demiştir: *Önce Ali'nin kapısından geçin, sonra bana gelin*. Yani önce Hz. Ali'nin değerine, gücüne, yüceliğine inanmanız, bunu kabul etmeniz gerekir ki, sizi Alevilik inancına kabul edeyim.

Nitekim Hz. Muhammed'in Hz. Ali için söylediği; 'Ben ilim şehri isem, Ali kapısıdır'⁷ hadisindeki *ilim şehri*, 'Alevilik' inancına karşılık gelir. Daha açık bir deyişle; sır, keramete ulaşmak isteyen, derviş olmak isteyen önce Ali'ye inanacak, O'nun Hakk katındaki gücünü ve değerini kabul edecek, sonra da gelip Peygamberden son inancı öğrenecek. Alevilik, Ali'nin kendisidir. Hakk aşkına ermek için, keramet almak için 'yol' Ali'den geçer. Çünkü O'nu Allah, kendi elçisi olarak gönderdi. Yine kıyamette, her Peygamber ki onlar da Ali'dir, kendisine inananları temsil edecek, Ali

sonradan diğer inanç mensupları tarafından da kullanılmıştır. Bunlardan Haydar adındaki oğlu ise genç yaşta bir mağaraya (esket) çekilip çile doldurur ve sonra da sır olur. Bugün, Haydar'ın çile doldurduğu ve sır olduğu dağ, onun mekânı olarak ziyaret edilir ve Tunceli/Dersim'in en büyük ve en güçlü ziyaretlerinden biri olan *Düzgün Baba* olarak anılır. Bu sebepten Kureyş'in soyu diğer 6 oğlundan bugüne gelir. Nitekim kimi eserlerde Kureyş'in oğulları sayılırken farklı isimler de yazılmıştır. Herhalde bunlar, Kureyş'in sonraki neslinden asırlar içinde sayıları artıp, ayrı isimle anılanlar olmalı. Çünkü geçmişte yörede şöyle söylenirdi: "Hot laze Kures esto" (Kureyş'in yedi oğlu var). Bu sebepten kimi eserlerde Kureyş'in farklı sayıda oğlu olduğu yazsa da gerçek değildir. Yine bu küçük yörede Kureyş'in hayatı, büyük kerametleri ve bu kerametleri kendi soyundan gelenlere de aktardığı bilindiği için kimsenin kendisini onun soyuna eklemesi mümkün değildir. Kaldı ki bunu denemeye kalkanlar da hemen dışlanırlar. Çünkü yörede *has* ve *ham* aşiret ayrımı vardır. "Has" aşiretler seyyidler, "ham" aşiretler ise bu seyyid ocaklarına talip olanlardır.⁶ Elbette bu bilgiler her *ocak* mensubunda mevcut değildir. Kimileri atalarının anlattıklarını kendi torunlarına aktaramamış, kimileri de geçmişte siyasetle ilgilenerek Alevilik inancını ve kurallarını dışlamışlardır.

⁷ Bu hadisin farklı şekillerde söyleyişleri de vardır: "Ben hikmetin şehriyim, Ali de kapısıdır", "Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır. Şehre ancak kapıdan girilir" ve "Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır. İlim isteyen Ali'den alsın". Bk. Veysel Akkaya, "Tasavvuf Klasiklerinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti", *Usul*, sayı: 32, 2019, s. 69-90; Seyit Avcı, "Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır" Hadisi Üzerine", *Marife*, sayı: 3, Kış 2004, s.371-381.

ise Allah'ı temsil edecek. Yani Allah kendisini göstermeyecek. Temsilcisi olarak Ali'yi yaratmıştır. Bütün bu sebeplerden, Yüce Hakk son Peygamberi dünyaya gönderirken, yanında Hz. Ali'yi de gönderdi ve *son inanç yoluna* da Hz. Ali'nin ismini verdi.

Alevilik inancının kurallarından olan adalet, eşitlik, pir makamı, Hz. Fatma'nın, On İki İmamların isimleri, İmamların şehit olacakları ve onlar için oruç tutulması gerektiği Kur'an-ı Kerim'de yazılmıştır. Yine Kur'an'da Hz. Hüseyin'in 'şehitlerin başı' olduğundan bahsedilmiştir.

Kur'an kelimesinin ve *Ehl-i Beyt* mensuplarının isimlerinin gerçek anlamları ise şöyledir:

Kur'an: İmana gelin

Ali: Yüce

Muhammed: Hakk aşkı

Hasan: Evrenin ışığı

Hüseyin: Şehitler Şahı

Fatma: Cennet kapısı

Hz. Ali'ye hem Dündül, hem de Zülfikâr özel gönderilir. Anlamları şudur:

Zülfikâr: Elindeki güç, savaş

Dündül⁸: *Erişilmez güç*

Son olarak, Hakk katından keramet almak ve derviş olmak isteyen, Ali'nin gücünü ve üstünlüğünü, Allah tarafından özel güçlerle gönderildiğini kabul etmesi gerekir. Yani Ali'nin üstünlüğünü kabul edenler Alevi oldu ve bu Aleviler arasında 'yola' bağlanıp ikrar verenler de keramet aldı, derviş oldu. Sadece Muhammed'e inananlar ise dünyevi kaldı. Bu, geçmişten geleceğe hep böyle olacaktır.⁹

Hz. Muhammed'den sonra, O'nun getirdiği bu "inanç yolu"nu (Aleviliği) devam ettirip insanların unutmamasını engellemek için Allah tarafından çeşitli kerametlerle donatılmış evliyalar gönderilmiştir ki Kureyş de bunlardan biridir. İnsanlar ancak onların bu kerametlerini görünce, söylediklerinin doğruluğuna inanmışlar ve onların sürdüğü yolu takip etmişlerdir. Yani bu "yol", Peygamberden sonra On İki İmam¹⁰ ile onlardan sonra da evliyalar, pirlar ve dervişler aracılığıyla canlı tutulmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Bütün bu sebeplerden Aleviliğin, yukarıdaki bazı tanımlamalarda iddia edildiği üzere, sonradan başka inançlarla karışarak oluşmasına, Şiilik içinde yer alan bir inanç olmasına ya da bir felsefe olmasına imkân yoktur.¹¹

Ek olarak şunu da belirtmekte yarar vardır. Bugün sürdürülen Aleviliğin, 13. asırda Anadolu'daki karışık ortamda kaynaşarak oluştuğunu söyleyen araştırmacılar (Ocak, 1989: 368-369), yine aynı dönemde yani 13. asırda Kirmanşah'tan gelip Tunceli/Dersim'e yerleşen¹² ve o sırada sürdürdükleri Alevilik inancının en saf halini

⁸ Kaynak kişilere göre; Hz. Ali'nin atının gerçek ismi *Dündül*'dür. Bu isim yanlış olarak düldül şeklinde bugüne gelmiştir.

⁹ Görüşme, Hasan Taş (2015-2019) ve Haskar Taş (2015-2021).

¹⁰ İmamların adları sırasıyla şöyledir: İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer-i Sadık, İmam Musa-yi Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasan'ül Askeri, İmam Muhammed Mehdi.

¹¹ Alevilik inancı ile Caferilik, Şiâ ve Nusayri inançları arasındaki farklar hakkında ayrıntılı bilgiler için bk. Mehmet Ersal, *Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı...*, s. 46-54.

¹² Kureyşan Aşireti'nin göç yolu ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bk. Kibar Taş, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı*, Ankara, Berikan Yayınları, 2019.

asırlar sonrasına yani bugüne kadar taşıyan ve de *seyyid* olan Kureyşan ocağı gerçeğini nereye yerleştiriyorlar? Kaldı ki Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yöreye ilgili tutulan yerli ve yabancı raporların çoğunda, bu yörenin asırlar boyunca kapalı bir yapıya sahip olduğundan bahsedilir (Taş, 2014).

Sonuç olarak, İmam Musa-yi Kazım aracılığı ile soyu Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye dayanan Seyyid Mahmud-ı Kebir'in (Kureyş) nesli olan ve yukarıda bahsettiğimiz bugünkü Kureyşan ocağı mensuplarına göre *Alevilik*, Hz. Muhammed Mustafa'nın, Allah'ın emriyle insanlığa getirdiği "son inanç yolu"dur.

2. Kureyşan Ocağında Alevilik İnançına Ait İbadetler ve Ritüeller

Tüm inançlarda çeşitli ibadetler bulunur. Bunları incelediğinizde görürsünüz ki genel olarak, kurallar hariç, birbirine benzerler. İnançların çoğunda oruç tutma, bir Tanrı için ayin yapma, kutsal bilinen yerleri ziyaret etme ve kurban kesme gibi ibadetler ve ritüeller mevcuttur.

Aşağıda, Alevi inancına mensup olan Kureyşan ocağındaki ibadetlerden ve kurallarından bahsedeceğiz. Anlatacağımız bu ibadetler ve ritüeller elbette zaman içinde kimi değişikliklere uğramıştır. Hatta kimileri de unutulmuştur. Biz burada ibadet ve ritüellerin temel kurallarını ve anlamlarını aktarmaya çalışacağız. Bunlar; *oruç* tutma, *cem* tutma, *semah* dönme, *pir* ve *rayverin* (*pirin* yardımcısı, rehber) taliplerini ziyaret etmeleri, evliya türbelerinin ve mekânlarının ziyaret edilmesi, kurban kesme ve defin ritüelleridir.

2.1. Oruç Tutma

Diğer inançlarda olduğu gibi Alevilik inancında da çeşitli zamanlarda tutulan ve özel kuralları olan oruç ibadeti¹³ mevcuttur. Bu oruçlardan biri *On İki İmam (Muharrem)* orucudur¹⁴ ki yukarıda bahsettiğimiz üzere bu orucun tutulmasının Yüce Hakk tarafından Kur'an-ı Kerim'de emredildiğine inanılır. Yani Kur'an'da, ilerde hangi imamların geleceği, onların isimlerinin ne olduğu ve Mehdi hariç hepsinin şehit olacağı ve bu sebepten On İki İmamlar için oruç tutulmasının emredildiğinin yazıldığına inanılır.

Bu oruç, on iki gün tutulur. Bu süre boyunca su içilmez, et, yumurta, tatlı yenilmez, eğlence yapılmaz, erkekler tıraş olmaz, eşler ayrı yatar, hayvan kesilmez, kan akıtılmaz. Son İmam hariç bütün İmamlar şehit olduğu için, onlar için tutulan bu oruç süresince eğlenmek, canlılara zarar vermek günah kabul edilir, bedene ve ruha zevk veren şeylerden kaçınılır.

Güneşin battığı sırada, öncelikle el-yüz yıkanır ve sonra bir tutam tuz ile oruç açılır ve gece 12'den sonra, yeni bir gün başladığı için bir şey yenilmez.¹⁵

¹³ 1911 yılında Dersim'i gezip rapor yazan İngiliz Yüzbaşı L. M. Seel, "Kızılbaşlar, 12 İmam için 12 gün oruç tutarlar. 3 gün de Hıdırellez için tutarlar." demektedir. Bk. Suat Akgül, *Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim*, İstanbul, Yaba Yayınları, Aralık 2009, s.113.

¹⁴ Yusuf Ziya Yörükân'ın 1927-1932 arası yazdığı makalelerinde de görülüyor ki, Tahtacı olarak adlandırılan Aleviler de, Muharrem orucunu, bazı ufak farklılıklar dışında neredeyse aynı şekilde tutmaktadırlar. Onlar da oruç sırasında et, yumurta yemez, su içmez, kan akıtmazlar. On ikinci günde kurban keserler, oruç bitiminde de "aşure" yaparlar. Bk. Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015, s.267-278.

¹⁵ Naşit Hakkı da, Muharrem orucunun 12 gün olduğunu ve bu oruç sırasında 24 saatte bir yemek yendiğini, su içilmediğini, oruç bitince kurban kesilip aşure yapıldığını yazar. Aşureye mutlaka On İki İmam'a

Oruç bitince de On İki İmamların hayrı için *aşure* yapılır. Büyük bir kazanda pişirilen aşurenin içine ana malzeme olan buğday, su ve şekerle birlikte, kuru üzüm, kuru kayısı, kuru incir, hurma, ceviz, fındık, fıstık ve bir parça mevsimine göre elma ya da ayva ile bir tutam tuz katılır. Aşureye katılan malzemenin hepsinin sayısı on iki olmalıdır. Yine aşurenin on iki eve dağıtılması gerekmektedir.

Esasen, aşurenin kokusunun İmamlara ve Kerbela şehitlerine gitmesi için aşurenin açık havada yani bahçede pişirilmesi gerekir. Eğer bu imkân yoksa en azından aşure pişirilen yerdeki kapı ve pencereler açılmalıdır.

Diğer bir oruç ise Ocak sonu ile Şubat sonu arasında herhangi bir hafta içinde Salı-Çarşamba-Perşembe günleri tutulan *Hızır* orucudur.¹⁶ Bu oruç ise güneş tam battıktan ve biraz karanlık olduktan sonra yine el-yüz yıkanarak açılır. Bunun sebebi hakkında kimileri şu hikâyeyi anlatır: “Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in gözleri ağrıdığı için Ana Fatma ve Hz. Ali oruç tutarlar. Onlar oruçlu iken iftar saatinde kapı çalınır, gelen kişi, ben açım, der. Onlar da olduğu gibi sofrayı ona verirler. Üç gün aynı şey yaşanır. Sonuçta gelenin Hızır olduğu anlaşılır. İmamlar da iyileşir.” Hızır orucunun daha geç açılmasının sebebi ise belki o gün birisi gelir, yemek ister, ona yemek kalsın. Yani bu gece bir lokma vermek büyük sevap kabul edilir.¹⁷

Kureyşanlı Haskar Ananın oruç hakkında anlattıkları ise şöyledir:

“On iki gün oruç tutuyorduk, oruçluysen su içmiyorduk. Gece kalkmıyorduk. Akşam ne yedikse oydu. Oruçken et, yumurta, tatlı türü yemekler yemiyorduk. Eşler ayrı yatıyordu. Erkekler tıraş olmuyordu. Hayvan kesilmiyordu. Oruç bitince de aşure yapıyorduk. Aşureyi, büyük bir kazanda pişiriyorduk. İçine buğdaydan başka, kuru üzüm, incir, hurma, ceviz, fındık, şeker, bir parça mevsime göre elma ya da ayva gibi meyveler katıyorduk. Hepsini tamam on iki olmalıydı. Yine aşurenin on iki eve dağıtılması gerekiyordu. Şimdiki gibi o zaman Hızır Orucu da tutuyorduk. Bu oruç kışın tutulurdu ve üç gündü. Bekârlar, evlenecekleri kişiyi görmek için oruç süresince su içmezlerdi. Bu oruç bitiminde kurban da kesilirdi.

Hızır Orucu da önemli bir oruçtu. Çünkü bir kış günü Ali, Hızır ve İlyas bir yerde buluşmuş. Hızır ve İlyas ölümsüz peygamberler. Bunlar kışın bulunduğu için, Ocak sonu ve Şubat sonu arasında bunlar için üç gün oruç tutuluyor. Yani üç gün tutulmasının sebebi, bu üç büyük mübareğin bir araya gelmesidir. Bu buluşmada yer-gök şenlenmiştir. Yani bu zamanın maneviyatı çok ağırdır. Hızır, herkese yardım eden, ölümsüz bir peygamber olduğu için, bu oruca onun ismi verilmiştir. Hızır da yine Ali'dir. Aleviliği kabul eden herkes de bu orucu tutmuş.”¹⁸

Son olarak şunu söyleyebiliriz. Hızır peygamber sadece Alevilere ya da Hz. Muhammed'e inananlara ait bir peygamber değildir. O, tüm insanlığa aittir. Yani tüm dünyada kim darda kalırsa onların yardımına koşan ölümsüz bir peygamberdir. Her toplumda farklı farklı isimlerle anılmaktadır. Yine Haskar Ana'nın deyişiyle; “*Hızır; yazın dağlarda, kışın sulara gezer ve kim darda ise onlara yardım eder.*”

hürmeten 12 türlü malzeme konulduğunu da belirtir. Bk. Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Mayıs 2007, s.121.

¹⁶ İrene Melikof, Anadolu'daki “Hızır Orucu”nun ve İran Azerbaycan'ındaki “Hıdır Nebi Bayramı”nın Şubat ayına denk geldiğini ve törenin Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri yapıldığını, yazmaktadır. Bk. İlhan Cem Erseven, *Çerağ-ı Ruşen Alevilik-Bektaşılık Üzerine Çeviri Yazılar*, Ankara, Ürün Yayınları, 2012, s.184.

Ali Kemali de Hızır orucunun Şubat ayı içerisinde 3 gün tutulduğunu belirtmiştir. Bk. Ali Kemali, *Erzincan*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013., s.209.

¹⁷ Görüşme, Uzun Mehmet Yıldız, 4 Ağustos 2014.

¹⁸ Görüşme, Kureyşan ocağının Kudan kolundan Haskar Taş (2015-2021).

2.2. Cem Tutma ve Semah Dönme

Alevilik inancının ibadetlerinden biri de *cem* tutma ve *semah* dönmedir. Alevilerde, semah dönme ibadetinin Hz. Muhammed Mustafa tarafından, Miraç'tan döndükten sonra, kendisine inananlara bıraktığı bir ibadet olduğuna inanılır. Pek çok yazılı kaynakta da semahın ilk ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı ile ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur.¹⁹ Bunların başında gelen *Buyruk*'ta, Kırklar Meclisi'ne giden Peygamberin, kendisine Selman-ı Farisi'nin verdiği bir üzüm tanesini ezip şerbet yaparak Kırklara verdiği ve sonrasında Kırkların ve Peygamberin semah döndüğü anlatılır (Bozkurt, 2020: 26-27). Yine Ehl-i Hak (Yaresan) Alevilerinin inanç ve ibadetlerinin yazılmış olduğu *Kelâm-ı Serencam* adlı kitapları ile Velâyetnâme ve Menâkıbnâmelerde de Kırklar ve cem ritüelleri hakkında bilgiler verilmiştir (Akin, 2020c: 64-77).

Kaynak kişilerimiz ise semah ve cem ritüellerinin kökeni için şunları anlatmışlardır:

“Cem ibadeti ilk olarak Kırklar Meclisi'nde yapıldı. Kırklar cem tutunca, kimseyi almazlar. Çünkü hepsinin bedenleri Hakk aşkından dolayı su oluyor. Yeryüzünde insanlar cem tutarken uygulanan 12 hizmet ise cem ibadetinin düzenini sağlamak içindir. Alevilikte 3 tane cem tutulur. Biri On İki İmam orucu bittikten sonra, biri Hızır orucu zamanı, biri de yeni yıla girerken yeni yıl hayırlı gelsin diye tutulan cemdendir. En kutsal cem bunlardır. Bunların haricinde pek cem olmaz. Her zaman cem tutulmaz. Semah, Muhammed Mustafa tarafından getirildi. Yani, Peygamber Miraç'a çıktığında Kırklar Meclisi'ne gider ve Meclis'in başında Ali'yi görür. Ali, bir üzüm tanesini ezip çıkardığı suyu Muhammed'e verir. Bunu içen Peygamber vecde gelir ve dönmeye başlar. Miraç'tan dönünce de semahı kendisine inananlara ibadet olarak verir. İnsanlar doğa şartlarından dolayı kapalı ibadet yerleri yapmak zorunda kalmışlardır. Oysaki Allah insanlığa ibadet yeri olarak yer ve gök arasını vermiştir. Bu sebepten Hakk katında en makbul ibadet yeri, yer-gök arasında temiz bir toprak parçasıdır.²⁰ Semah²¹ dönmenin temel kuralı şudur: Semah dönülürken bir elin içi yukarıya bakar, diğer elin içi aşağıya bakar. Bunun anlamı, gökten alıp, yere vermektir. Yani, yüce Hakk'tan, bu dünya için iyilik istemektir. Semah ibadeti benlik için değil, insanlık, dünya için yapılır. Yüce Hakk'tan başka her şey döner. Evren, dünya, mevsimler, aylar, günler, insan ömrü hep döner. Yani her şey bir döngü içindedir. Sabit olan sadece Yüce Allah'tır. İşte semah da bu döngüyü temsil ediyor, bu döngüyü anlatıyor.”²²

Aşık Hüdai şöyle söyler:

“Bütün evren semah döner
Aşkından güneşler yanar
Aslına ermektir hüner
Beş vakitle avunmayız
...”

¹⁹ Semah hakkında ayrıntılı bilgi için İlgar Baharlı'nın şu iki makalesine bk. “Tasavvuf Klasikleri Eşliğinde Safevîler Öncesinde Sema (Semah)”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, 2020; “Safevîler Döneminde Sema (Semah) (Kronikler, Seyahatnâmeler ve Minyatürlerde)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı: 97, Bahar 2021.

²⁰ Horasan süfîlerinden olup 1049'da ölen Ebû Saîd Ebû'l Hayr için, ibadet sırasında yeryüzü zemin, gök kubbe çatıdır. Geniş bilgi için bk. İlgar Baharlı, “Tasavvuf Klasikleri Eşliğinde Safevîler Öncesinde Sema (Semah)...”, s. 186-189.

²¹ Türk Dil Kurumu internet sayfasındaki sözlükte (<https://sozluk.gov.tr/> E.T. 23 Nisan 2022)

sema için; Mevlevî dervişlerinin ney, nısıfıye vb. çalgılar eşliğinde, kollarını iki yana açıp dönerek yaptıkları ayin denilirken;

semah için; Alevî ve Bektaşî topluluklarında yaygın olan ve müzik eşliğinde uygulanan tören nitelikli oyun, denmektedir.

Birisi için *ayin*, diğeri için *oyun* deniyor. Oysaki Hz. Muhammed Mustafa'nın insanlığa bıraktığı ibadet *semah*'tır.

²² Görüşme, Hasan Taş (2015-2019) ve Haskar Taş (2015-2021).

Kureyşan ocağında eskiden tutulan cemlerle ilgili Haskar Ana'nın anlattıkları aşağıdadır:

“Bizim evde cem tutma, evimizdeki jar (ziyaret) çıkarıldığı zaman bir de her sonbaharda olurdu. Bu ziyaret, benim kerametli dedelerimden kalan bir asa şeklindedir. Bunun birkaç yılda bir bulunduğu yerden indirilip yıkanması lazım. Fakat bunu ancak kerametli bir dervişin yapması gerek. Çünkü herkes bu ziyaretlere el vuramaz. Çarpılır.

Derviş, ziyareti çıkarmadan önce cem tutardı. Cem tutulmadan bir gün evvel, biri köyleri gezip, haber veriyor ki şu gün derviş gelecek, ziyaret çıkarılacak, diye. Derviş 2-3 gün önceden geliyordu. O gün sabahtan kurban kesilir, yemek yapılır, cem tutulacak yer temizlenirdi. Akşama doğru da köylerden insanlar gelir, önce yemek yer, sonra da derviş ceme otururdu. Saz çalır, deyiş söyler, teute/tevtte (kendinden geçme) girer. Bu sırada bu dünyada değildir. Diğer dünyaya gider. Kimin ne sıkıntısı, ne hastalığı var, başlarına ne gelecek hepsini söylerdi.

Sonra derviş yavaş yavaş kendine gelince kalkıp jar'ı yeşil sarılı bezden çıkarıp perdenin arkasında yıkardı. Gelenler yanlarında yapıp getirdikleri lokmaları birbirlerine dağıtırlar ve cem biter.

Babamın piri geldiği zaman da cem tutuluyordu. Sonbaharda geliyordu. Çünkü kışın zordu. Yazın da herkes yaylada olduğu için Sonbaharda geliyordu. Hızır ayı kışa geldiği için zor oluyordu.

Bir de şu var. Dedeler (pirler), taliblerini sırasıyla gezerler. Eğer sonbahara denk gelmezse mecburen kışın gelirlerdi. Pir gelince, kurban kesilir, yemek verilir. Köylüler de niyaz (tereyağlı ekmek) yapıp getirirler. Pir saz çalır deyiş söylüyor. Semah dönülüyor. Cem bitince pir gülbank okuyor. Bu sırada herkes ayağa kalkıyor.

Ziyaret çıkarılacağı zaman çevre köylere haber veriliyor. Ancak pir, talib ziyareti için gelince sadece köye haber veriliyordu. Herkes banyo yapıp lokmalarını alıp ceme gelirdi.”

Görüldüğü üzere, eskiden Dersim yöresindeki Kureyşan ocağında, diğer yerlerde olduğu gibi her zaman cem tutulmuyor ve cem ibadeti de bütün kurallarıyla uygulanmıyordu. Büyük olasılıkla bütün kuralların tam olarak uygulanması o kadar önemsenmemiş. Bu anlatılardan anlıyoruz ki iki tür cem ibadeti var. Biri ziyaret olan evlerde, ziyaretin çıkarılma zamanı yapılan cem ki bu sırada semah dönülmüyor diğeri ise *pir*'in talib ziyareti sırasında tutulan cem burada ise semah dönülüyor. Birinci cemde semah dönülmemesinin sebebi, gelen dervişin kerametli olması ve jar/ziyareti çıkarması. Buradaki ulviyet, talib ziyaretinden farklıdır.

1930'ların başında yöreyle ilgili kitap yazan Erzincan Valisi Ali Kemali, eserinde çeşitli iddialarda bulunmuştur. Kimileri tamamen asılsız olan bu iddialardan (ki seyidler inançları gereği yıkanmazlar gibi mantıksız bir iddia da var) biri de Kızılbaşlar her sene 20 Ocak'ta cem ayini yaparlar ve bu ayine bekâr kız ve erkek katılmaz şeklindedir (Ali Kemali, 2013: 210). Oysaki görüşme yaptığımız ocak mensupları bizzat kendi katıldıkları cem ayinlerinde bu tarz bir kural olmadığını anlatmışlardır. Ali Kemali'nin bahsettiği, Hızır ayının ilk haftasında yapılan cem ayinidir ve gerek bu ibadete gerekse başka zamanlarda yapılan cem ibadetlerine herkes katılır. Bugün seksen yaşında olan Haskar Ana bu konuda şunları söylemiştir: “*Hızır'da tutulan ceme herkes katılır. Yani çocuk, genç, yaşlı, kadın, erkek, evli, bekâr, herkes banyo yapar ve ceme gider. Yani ibadete temiz olarak katılmak gerekir.*”

Sonuçta, Alevilik inancında, her ne kadar sonradan değişiklikler olsa da, bazı ocaklarda uygulanmasa da, ibadetlere herkes katılır. İnancı öğrenebilmeleri için küçüklükten itibaren ibadetler ve ritüeller öğretilir. Kadın, erkek, genç, bekâr, çocuk ayrımı yapılmaz. Çünkü ibadet sırasında *cinsiyet gömleği* dışarıda bırakılmalıdır. Yani, ibadete katılan bir kişi, bedeninin değil, ruhunun isteğini yerine getirmektedir. Bunu yapamayan kişinin ibadeti kabul olmayacağı gibi, ibadet ortamında da yeri yoktur.

2.3. Pir ve Rayver'in Taliplerini Ziyaret Etmeleri

Alevilikte her ailenin *pir* ve *rayveri* (*pirin* yardımcısı, rehber) vardır. Pir'in görevi inancı anlatmak, yol göstermektir. Pir, yanında yardımcısı rayver ile gezer. Taliblerine onunla gider. Eskiden Pirlar kendi oğullarından birini rayver olarak yanlarında gezdirir, onunla taliplerine giderlerdi. Yaşlandıklarında da görevi bu oğluna devrederler, artık o pirlar yapardı. Haskar Ana şöyle demiştir: “*Bizde denir ki; Hakk, pir-rayverin ayağını kimsenin evinden eksik etmesin.*” Ancak zamanla, yaşam şartlarındaki değişiklikler nedeniyle bu kural da değişmiş, pir ve rayverler ayrı ayrı taliblerini ziyaret etmeye başlamışlardır.

Tunceli’de bulunan Kureyşan ocağının piri Baba Mansurlardır. Bu ocaktan bir pir geldiğinde yanında yardımcısı olan rayveri de taliplerine getirir. Seydislerin (Sey Savun/Seyyid Sabun) piri de Kureyşanlılardır. Yine bu ocaktan bir pir taliplerine kendi seçtiği rayveri ile gider. Yani Seydislerin piri Kureyşanlı iken rayverleri de pirin yanında getirdiği kişidir (burada Derviş-i Gevr mensubu oluyor). Yukarıda da söylediğimiz üzere, şartlar zamanla değişince pir ve rayverler de değişmiştir. Uzak şehre taşınan bir aile, orada yaşayan hangi ocak varsa o ocağa ait bir dedeyi evine davet etmiştir. Eğer pir yoksa sadece rayver varsa onu da, kendisi *pir ocağı* olsa bile, davet etmiştir. Çünkü her seyyid pirlar yapmak istemez. Bunu hakkıyla taşımak zordur. Buradaki amaç, “yol”un kurallarının yeni nesillere aktarılmasıdır.

Mesela Derviş-i Gevr (Derviş Beyaz) ocağı, atalarına Kureyş’in rayverlik görevi vermesi sebebiyle *rayver ocağı* olmuştur. Gerçekte seyyid soyundan gelmezler (Taş, 2019a). Bugün çoğu tanımlamada “ocak” olarak anılabilmek için seyyid olmak gerektiği ifade edilmiştir.²³ Bununla ilgili Kureyşan ocağı mensubu kaynak kişilerden aldığımız bilgilere göre; “ocaklama” olmak için seyyid olmak şart değildir. Ali’nin üstünlüğünü kabul edip bu yola gönülden bağlananlara da geçmişte keramet verilmiştir ve onların soyu da sonradan “ocak” olarak anılmıştır. Ancak önde gelen, derin, kerametli ocaklar, seyyid soyundan gelenlerdir ve sadece bunlar pirlar yapabilir. Yani, atalarının “el” alması nedeniyle ocak haline gelmiş olsalar bile, bu ocaklara Hakk katından pirlar görevi verilmemiştir. Bunlar sadece rayverlik yapabilir. Derviş-i Gevr de sürekli Kureyş’in yanında gezdiği için ve Kureyş tarafından kendisine “el” yani keramet verildiği ve bu keramet kendisinden soyuna da aktarıldığı için “ocak” kabul edilmiştir. Gerçekte bu soy mensupları rayver olarak Seydisleri ziyaret etmeleri gerekirken (Seydislerin piri Kureyşanlılar olduğu için), ataları sürekli Kureyş’in yanında olduğu ve onunla birlikte Dersim/Nazımiye’den gittiği ve ona çok bağlı olduğu için, bu soydan gelenler de çoğunlukla Kureyşanlıların yanına gelmişlerdir. Bu sebepten bugün Kureyşan ocağında, Derviş Gevrler rayver olarak kabul edilir. Ancak bunlar pirlar yapamaz. Sadece rayverlik yapabilirler.

Ayrıca, bir evliyadan gelen ocağın devam etmesinin de kuralı vardır. Eğer kerametli bir seyyidin yani evliyanın soyundan gelenler, onun yolunu terk ederlerse (yani Aleviliği bırakırlarsa), ocak o anda Hakk katındaki yerini kaybeder.²⁴

Bu bilgilerde görüldüğü üzere bütün Alevi ocaklarının kökü İmam Hüseyin’e dayanmamaktadır. Ancak büyük çoğunluğunun seyyid kökenli olduğu muhakkaktır. Yine

²³ Bu konuda şu kaynaklara bakılabilir. Ali Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Ankara, Elips Yayınları, 2006; Mehmet Ersal, *Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı...*, s. 54-127.

²⁴ Görüşme, Hasan Taş (2015-2019) ve Haskar Taş (2015-2021).

anlatılardan da anlaşılacağı üzere, sadece ataları İmam Hüseyin soyundan gelen Alevi ocakları pirlük görevini yerine getirebiliyor. Diğerleri ise ocak olarak anılsa bile pirlük yapamıyor.

Alevilik inancında *pirin* de *piri* olmak zorundadır. Bunun anlamı şudur: Bir derviş, ne kadar sır-keramet sahibi olsa da en üst değildir. Herkes eşittir. Ne kadar güçlü olursan ol, herkes birbirine muhtaçtır. Kişinin bu yolda kendisine eşlik edecek sadık bir dosta ihtiyacı vardır. Kimse yalnız yaşayamaz. Yalnızlık Allaha mahsustur.

Ek olarak, Pirin piri, talibe mürşid gelir. Ancak mürşid en üst makam değildir. Çünkü mürşid de pir seçmek zorundadır. Bunu en iyi şu şekilde açıklayabiliriz. 13. asrın başında Kirmanşah'tan Dersim yöresine gelen Kureyş aşiretinin üç üyesi; Seyyid Mahmud-ı Kebir (Kureyş), Baba Mansur ve Seyyid Savun birbirlerini pir seçerler. Kureyş Baba Mansur'u, Baba Mansur Seyyid Savun'u, Seyyid Savun da Kureyş'i pir seçer. Görüleceği üzere bu üç veli birbirlerine hem pir hem de mürşid gelmişlerdir. Baba Mansur Kureyş'in piri iken, Kureyş de Baba Mansur'un mürşididir.

Pir'in taliblerini ziyaret etmesi de belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşir. Pir ya da rayver geldiği zaman, öncelikle ağırlanır. Yemek bitince aile üyelerinin hepsi onun karşısında ayakta ve biraz eğilerek, sağ ellerini kalplerinin üstünde tutarlar. Sağ ayak başparmağı sol ayak başparmağının üstüne getirilir, mühürlenir. Aile üyeleri büyükten küçüğe sıralanır. Yani en başta, eğer dede ya da nine yaşıyorsa onlar, yaşamıyorsa baba, sonra anne ve sırasıyla büyükten küçüğe çocuklar dizilir. Bu şekilde durunca, pir veya rayver gülbank okur. Gülbank bitince yine sırasıyla pirin eli öpülür ve çıralık adı verilen bir miktar para ya da başka bir şey verilir. Bu çıralıkta "rıza" esastır. Ne kadar kıymetli olduğunun bir önemi yoktur. Talib çıralık verirken "Benim bu dünya malında gözüm yok." demektedir.

Bu konuda Haskar Ana şunları söylemiştir:

"Bizim pirimiz Baba Mansurlardır. Bunlar eskiden her yıl mutlaka taliblerini ziyaret ederlerdi. Bugün artık bu gelenek kalmadı. Pirimiz vefat ettikten sonra çocukları bu görevi devam ettirmedi. Pir ya da rayver geldiğinde talib ona gücü oranında çıralık verir."

Bütün bu ritüeller asırlar boyunca büyükten küçüğe aktarılarak gelmiştir. Ancak bugün, pir veya rayver'in her yıl taliplerini ziyaret etmesi geleneği neredeyse bitmiştir.

Son olarak şunu belirtmekte fayda vardır. *Pirlük* ve seyyidlik farklıdır. Bir seyyid ocağında doğan her erkek seyyiddir ancak dede yani pir değildir. Pirlük makamını hak etmek gerekir. Bu makam seyyidlik gibi babadan oğula geçmez. Kişinin kendi isteğiyle *yola* bağlanıp *yolun* gereklerini yerine getirmesiyle elde edilebilir. Yine Alevi olmakla *yola* girmek de farklıdır. *Yol*'un kuralları ağırdır. Bu sebepten; "Gelme gelme, dönme dönme. Gelenin malı, dönenin canı." denmiştir. Yani *yola* girdiğinizde bütün dünyevi isteklerinizi bırakırsınız. Görüldüğü üzere bu da zorla olacak bir şey değildir. Kişinin kendi rızası ile *yola* girmesi gerekir.

Bizim burada "yola girmek" deyiimi ile kastettiğimiz, tamamen kişinin kendisi ile ilgilidir. Kaynak kişilerin deyiimiyle, "*Sen yüzünü yola dön, gayb âlemi görür. Kerametli dervişin bir oğlu ticaret yapar, bir oğlu derviş olur uçar.*"²⁵ Bu cümlelerde anlatılmak istenen, ikrarın gönülden verileceğidir. Kişi yola gönülden bağlanınca ayrıca onun için cem yapmaya da gerek yoktur. Nitekim geçmişte Tunceli/Dersim yöresinde bu tarz, kendi halinde yola ikrar verip yaşayan insanlar çoktu. Diğer insanlar

²⁵ Görüşme, Kureyşan ocağının Şih (Mahmud) kolundan Hasan Taş (2015-2019).

da onların bu halini bilirdi. Bu konuda, kerametleri açık bir evliya olan Kureyşanlı Başköylü Hasan Efendi'nin (1896-1973) yanına gelip, onun gibi yol sürmek isteyen Alevilerin neler yaşadıklarını aktarmak bizce yeterli olacaktır:

“Abbas Çevik, Haçköy'den Zeynel Dede ile birlikte Hasan Efendi'yi müşid²⁶ olarak kabul ederek izinde ve yolunda yürümek amacıyla yanına gitmişler. Abbas Çevik, (Hasan) Efendi'ye, ‘Ben bu yola tabi olmak istiyorum; ama çok borcum var.’ demiş. Hasan Efendi de; ‘Eğer bu yola girersen ve sadık kalırsan bütün borçların hallolur. Ancak benim yolum çok ağırdır; boyunduruğum ve samılarım²⁷ demirdendir, altında kalıp boğulmazsan kendini kurtarabilirsin. Çok iyi düşünmelisin, söz verip dönersen bunun affı yoktur. Siz gidin işinize gücünüze bakın, bu iş sandığımız kadar kolay değildir, bunun altından kalkamazsınız!’ diyerek uyarılmış, Abbas Çevik ile Zeynel Dede, birlikte Hasan Efendi'nin yanında kalarak yolunun izleyicisi (takipçisi) olmaya karar vermişler.

Köylülerin anlatımına göre, Abbas Çevik'in bütün borçları hallolduktan sonra, Hasan Efendi'nin yanında inzivaya çekilmişler. Hasan Efendi gibi bütün dünya nimetlerinden el etek çekerek perhize başlamışlar. Koyunun ürünleri ve buğday ekmeği dışında başka bir şey yememişler. Bu iki can, zamanla zayıflayarak halsiz ve dermansız bir duruma gelmişler. Bir gün açlıktan yürüyecek durumları kalmadığı için yakınlarında bulunan bir mısır tarlasından mısır kopartarak yemeleri üzerine, tarla sahibi bunlara silahla ateş etmiş. Bunlar yaralanmadan kaçıp kurtulmuşlar. Yaşanılan sıkıntılar nedeniyle, bu yolun sorumluluğunu taşıyamayacaklarını ve sürdüremeyeceklerini anlayarak Hasan Efendi'ye durumlarını anlatmışlar. Hasan Efendi, Abbas Çevik'e; ‘Sen hâlâ kendi koltuğunun altındaki köpekleri öldürmemişsin!’ demiş. Abbas Çevik ile Zeynel Dede oradan ayrılarak köylerine dönüp günlük yaşamlarına devam etmek zorunda kalmışlar.” (Boy, 2013: 203-204).

1895 yılında Dersim'i gezen Antranik Yeritsyan, Dersim'in genel dini liderinin Kureyşan aşireti ve bu aşiretten her erkeğin de seyyid olduğunu belirttikten sonra, bir seyyide dedeliğin nasıl verildiğini şöyle anlatmaktadır:

“Bir seyyide dedelik derecesi verileceği zaman özel bir tören yapılır. Yedi dede o seyyidin evinde toplanır ve sazlar eşliğinde seslerini koyverip içli şarkılar [deyişler] söylerler. Ardından dedelerden biri, tabii ki kirve olan dede ayağa kalkar, seyyidin sakalını ve uzun saçlarını kırmaya başlar. Bu işlem bitince 7 dede de sağ ellerini seyyidin başına koyarlar ve tekrar çalan sazlar eşliğinde şarkılar söyleyerek onu dedelik derecesine yükseltirler. Halk arasında barışı sağlamak dedenin görevidir... Dedenin öğütlerini dinlemeyenler dışlanırlar. Sadece seyyid ve dedeler değil, komşular da o kişiyle ilişkilerini keserler.” (Antranik, 2012: 115, 124).

Burada yazar, inancı ve ritüellerini bilmediği için bu törenin ne için yapıldığını tam olarak yazamamıştır. Bu ritüel, “pirlik makamına” seçilmiş bir seyyid için yapılır. Burada yazılan kirve, aslında seçilen pirin, piridir. Kaynak kişilerin aktardıklarına göre;

“Yola giren bir seyyid, yolun gereklerini yerine getirdikten bir süre sonra kendisine pirlik makamı verilip verilmediğini öğrenmek için bir gece sabaha kadar oturup bekler ve bu sırada uykuya dalar. Eğer o kişi bu makama layık ise ona gayb âleminden işaret gelir ve o ancak bundan sonra pirlik yapabilir. Kimse ben pirim diyerek, pir olamaz.”²⁸

İşte bu tür bir ritüel de bu seçimden sonra yapılan bir törendir. Yani seyyid çoktan kendi gönlünde Hakk yoluna ikrar vermiş, yola girmiş ve yine Hakk katından

²⁶ Görüldüğü üzere Hasan Efendi için müşid deniyor. Ancak O da en üst makamda değildir çünkü Onun da piri vardır. Alevi inancında kimse kendisini en üst makamda göremez.

²⁷ Boyunduruk çubuğu.

²⁸ Görüşme, Kureyşan ocağının Şih (Mahmud) kolundan Hasan Taş (2015-2019).

ikrarı kabul edilmiştir. Onun seçildiğini bilen diğer pirlar de onu pirlarlık makamına hazırlamak için toplanmış ve kendi aralarında bir ritüel yapmışlardır.

Seyyidin saç ve sakalının kesilmesi ise eski hayatı bırakıp yeni bir hayata başlaması yüzündendir. Dünyevi hırslarını bir kenara bırakıp yeni bir hayata başladığı bu yolda, Hakk için tekrar saç ve sakalını uzatır. Çünkü uzun saç ve sakal Muhammed-Ali'den gelir ve bu sebeptendir ki asırlardır Alevi pirlari, dedeleri uzun saç ve sakalla gezerler. Yine bir seyyide “dedelik” derecesinin 7 dede tarafından verilmesi de Kureyş'in 7 oğlu olmasından kaynaklanır. Her bir dede, Kureyş'in bir oğlunu temsil eder.

Her ne kadar Velayetnâme'de Hacı Bektaş Veli'nin başındaki tüm tüylerin kesildiğinden bahsedilse de (Velayetnâme, 1225: 115; Gölpınarlı, 1958: 69-70), bunun Alevilik'te yeri yoktur ve sonradan eklenmiştir.

2.4. Evliya Türbeleri ve Mekânları Ziyaret Edilirken Yapılan Ritüeller

İnsanlar, bir dilekleri olduğu vakit niyet edip bir ziyarete giderler. Büyüklerin aktardıklarına göre eğer bir ziyaret için adak adadığımız zaman, mutlaka gitmeniz gerekir. Çünkü o ziyaret, o adağı bekler. Adağı yerine getirmemenin kişiye olumsuz olarak yansiyacağına inanılır.

Bugün Tunceli'deki ziyaretlerin bazılarının türbesi varken çoğunluğunun yoktur. Burada yaşayan insanlar, atalarından gelen bilgilerle nerenin bir *ziyaret* yeri olduğunu bilirler. Ziyaret mekânı, Tunceli bağlamında, şöyle ortaya çıkmaktadır. Bir eren/evliya daha sağlığında insanların şahit olduğu mucizevi güçler, kerametler gösterir. Ölümünden sonra eğer mezar yeri belli ise orası türbe olur. Eğer mezar yeri değil de en son yaşadığı ve keramet gösterdiği yer biliniyorsa orası ziyaret yeri olur. Bu şekilde bugün Tunceli/Dersim'de çok sayıda evliyaya ait ve onların mekânı kabul edilen yüce dağlar mevcuttur. Bunlarla ilgili hikâyeler de asırlar boyunca anlatıla gelmiştir. Kaynak kişilerin de aktardığı gibi; “*Bir evliya için keramet göstermek zor değildir.*”²⁹ Yine bu evliyaların birbirlerini ziyarete giderken gösterdiği kerametler de mevcuttur. Her ne kadar bu kerametlerin, evliyaların birbirlerine karşı üstünlük kurması olduğu iddia edilse de, aslında bu tür kerametler evliyaların birbirlerini selamlama şeklindedir. Mesela bugünkü Kureyşan ocağının atası Kureyş'in (Seyyid Mahmud-ı Kebir) hem Baba Mansur'u hem de Hacı Bektaş Veli'yi ziyarete giderken gösterdiği kerametlerden birinde vahşi bir ayıya, birinde de aslana binip zehirli bir yılani da kamçı yapması, o evliyadan da keramet beklediği anlamına gelmektedir. Kureyş'in ayıya binerek gelmesine karşılık, Baba Mansur'un duvar yürüterek³⁰ onu karşılaması, maalesef bugün ocaklar arasında üstünlük tartışmasının yaşanmasına sebep olmuştur. Oysaki ocaklar, Kureyş'in, vahşi ayıya binip yılani kamçı yaptığı kerametinden daha önce, yanan fırına girerek Alaaddin Keykubad'a keramet gösterdiğini de bilir ve kabul ederler. Düşünmezler ki ateşe giren bir evliya diğer bütün kerametleri de gerçekleştirecek güce sahiptir (Taş, 2019b: 110-111).

Yani, gerek geçmişte gerekse bugün dışarıdan yöreyi gezmeye gelenlerin³¹ iddia ettiği gibi, Tunceli/Dersimliler önüne gelen dağa, taşla, ağaca tapmazlar. Mesela

²⁹ Görüşme, Hasan Taş (2015-2019) ve Haskar Taş (2015-2021).

³⁰ Evliyalar arasındaki bu tür kerametler ile ilgili bk. Bülent Akın, “Alevi-Bektaş İnançında “Taş/Kaya/Duvar Yürütme” Keramet Motifi Etrafında Oluşan Anlatılar Üzerine Bir Anlam Çözümlemesi”, *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar-I*, Editör: Bülent Akın, Çanakkale, Paradigma Akademi Yayınları, Eylül 2020, 192-213.

³¹ Sadece iddialarla kalmayıp, işi hakaret boyutuna, iftiraya kadar götürülenlerin başında Naşit Hakkı Uluğ gelmektedir. Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2011; aynı yazar, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007.

görüşme yaptığımız Kureyşan ocağı mensubu, kendi dedesinin kerametli bir zat olduğunu ve vefat etmeden önce aile bireyelerine, “*Beni gömdükten sonra, eğer ertesi sabah mezarımın başında bir ağaç çıkarsa, keramet bende kalmıştır. Ağaç çıkmazsa, keramet oğullarımdan birine verilecektir.*” demiştir. Öldükten sonra defnedilmiş ve herkes ertesi sabah mezarının başına gitmiş ve görmüşler ki mezarının üstünde bir ağaç çıkmış. Bu sebepten burası bir ziyaret yeri olarak kabul edilmiş ve o günden bugüne burada kurban kesilmeye başlanmıştır.³²

Ziyarete gitmeden önce, kurban niyet edilmişse ve eğer o kurbanı tutacak yeriniz varsa birkaç gün önceden alınması gerekir. Çünkü kurban yıkanır ve temizlenir. Haskar Ana; “*Hayvanlar içinde temiz olmayı en çok seven koyundur.*” demektedir. Ziyarete gidilecek sabah, niyaz (yağlı gömme) yapılır. Tereyağıyla yapılması gerekir. Ayrıca çeşitli meyveler de alınır. Daha önceden evde yapılmış ve *çile* denilen mum da getirilir. Bunların hepsi kurbanın yanında ziyarete götürülür. Kurban kesilmeden önce, kurban edilecek hayvana biraz tuz ve su verilir ve kurban sahibi kurbanın ayağını öperek ona; “*Cennet kapısından geçerken beni söyle. Günahlarımla, sevaplarımla.*” der. Kurbanın kanı, kazılan bir çukura akıtılır. Üzerine basılmaz. Kurban kesildikten sonra pay edilir ve getirilen yiyeceklerle birlikte dağıtılır. Kurbanın kalan parçaları temiz bir yere gömülür. Ziyarete evde yapılan *çile* de yakılır. Evde yapılan bu *çile*, daha makbuldür. Bunu yapmak için pamuk ince bir şekilde eğrilir ve tereyağına batırılır. Yapımında mutlaka tereyağı kullanılmalıdır. Çünkü tereyağı hayvandan elde ediliyor, hayvan da kurban ediliyor. Ziyaretten döndükten sonra kıyafetler önce temiz bir yere silkenip ziyaret toprağından arındırılır ve öyle yıkanır.³³

Elbette bütün bu ritüeller bugün, yaşanan mekânlardan dolayı yapılamıyor yapılmadıkça da unutuluyor.

2.5. Defin Ritüelleri

Tunceli/Dersim’de defin işlemleriyle ilgili kurallarda da kimi değişiklikler olmuştur. Büyük olasılıkla bu değişiklikler son asırda, özellikle 1938’den sonra yaşandı. Çünkü Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren bu yöreyle ilgili çok sayıda rapor tutuldu ve buraya çeşitli araştırma gezileri yapıldı. Raporlarda, bölgede Alevilik inancını zayıflatmak için Nakşibendi tekkelerinin açılmasından da bahsedilmektedir (*Dersim Raporu*, 2010: 164). Bu doğrultuda Dersim merkezde Kur’an kursları açılmıştır. Sonuçta buralarda eğitim görenlerle birlikte, defin işlemlerinde eskiye göre farklılıklar ortaya çıktığı görülmektedir.

Şöyle ki; 1925’ten itibaren birçok kez Dersim’e gidip devlet adına incelemeler yapanlardan biri olan Naşit Hakkı, ölüm merasimi ile ilgili şunları yazmaktadır:

“Bir kimse öldüğü zaman seyyide haber verilir, seyyid bir müridini de alır, gelir ölüyü yıkar. Ölünün üzerine konu komşu eski püskü örterler. Seyyidler birtakım ağıtlar okurlar ve bağlama çalarlar. Cenazeyi kaldırıp gömme işi de seyyidlere aittir. Ölünün üzerine konan eşyayı da onlar alıp giderler. Ölü gömüldükten sonra mezarıcılara yemek dağıtılır, buna “can aş” derler. Kırk gün sonra da ‘kırk yemeği’ diye bütün köye aş dağıtılır. Dersim’de sosyal incelemeler yapan öğretmenler, bu cenazelerde söylenen ağıtlardan birini şöyle not etmişlerdir:

³² Görüşme, Kureyşan ocağının Şih (Mahmud) kolundan Hasan Taş (2015-2019).

³³ Görüşme, Kureyşan ocağının Kudan kolundan Haskar Taş (2015-2021).

*Bu dünya böyle olduğunu bilmezdim,
El uzatıp, gonca gülün dermezdim,
Canım çıksın, yâr kadrini bilmezdim,
Gün doğanda, gün batanda oy Mahmut!*

*Dağlar al giyinmiş, deryalar kara,
Vücudum sağ değil, sinem hep yara.
Dilim kopsun, nasıl öldü diyem o yâra,
Gün doğanda, gün batanda oy Mahmut!*

*Yeni duydum Mahmut gitmiş ölüme,
Ateş saldı gülşenime, gülüme,
Kanlı kılıç seni almam elime,
Gün doğanda, gün batanda oy Mahmut!” (Uluğ, 2007: 133).*

Ali Kemali ise “Belirli olmamakla beraber; İslam usul ve ibadetlerine uyar, ölü hazırlanır ve kefenlenir; mezarında bir aşır Kur'an okunur.” (Ali Kemali, 2013: 231) dedikten sonra şunları ekler:

“Ölü henüz kaldırılmamış olduğu esnada, aşağıda bir kısmı yazılı manzumeyi okumak, Erzincan'a civar yerlerde oturan bazı aşiretlerin âdetleri arasındadır:

<i>Halep'ten gelir dalı</i>	<i>Aşkın narına dalmışım</i>
<i>Yemen'den gelir teli</i>	<i>Dersimi pirden almışım</i>
<i>Öter bülbül gibi dili</i>	<i>Mürşid-i Kâmil görmüşüm</i>
<i>Şeytan bunun neresinde?</i>	<i>Şeytan bunun neresinde</i>

<i>Tarikat yolu bende oldu</i>	<i>Tarikat yoluna bendoldum</i>
<i>Serde sırrım yürek doldu</i>	<i>Hakikat yolunda kaldım</i>
<i>Söyleyen beyhude oldu</i>	<i>Taliplere bir bir sordum</i>
<i>Şeytan bunun neresinde?</i>	<i>Şeytan bunun neresinde?” (Ali Kemali, 2013: 232).</i>

Görülebileceği üzere, bu satırlarda tenburdan (3 telli dede sazı) bahsedilmektedir. Ölünün başında söylenen bu tarz bir şiir, her ne kadar Ali Kemali yazmamışsa da büyük ihtimalle saz çalarak söylenmiştir.

Yine 1888 ve 1895 yıllarında iki kez Dersim'e gelip araştırma yapan Antranik'in, 1900'de yayımlanan kitabında şunlar yazar:

“... Ziyaretleri teselli amaçlı olan *seyyidler* ve *dedeler* ise Hristiyan din adamı için İncil ne ise onlar için de ayrılmaz bir yoldaş olan, sazlarını alır, evin baş tarafına geçer ve çeşitli geleneksel şarkılar, ağıtlar, büyük ölçüde de destanlar çalıp söylemeye başlarlar. Eğer bütün bunlar toplanmış olsaydı belki Homeros'un destanları gibi önemli şeyler ortaya çıkardı, çünkü söyledikleri şarkılar genellikle kendi tarihleri üzerindedir ve hemen tümüyle destanlardan ibarettir.” (Antranik, 2012: 124).

Burada kastedilen teselli ziyareti, büyük olasılıkla bir kayıp ile ilgilidir. Yani bir evden cenaze çıkarsa o ailenin *piri* de elbette onları ziyaret eder, gülbank okur, saz çalıp deyiş söyler.

Bugün seksen yaşında olan Haskar Ana da, “38”den sonra çok şeyin değiştiğini, evvelden biri öldüğünde onun yakınlarının gidip *pir*lerini getirdiklerini, cenaze

yıkandıktan sonra da *pir*'in gülbank okuduğunu ve her zaman yanında taşıdığı 3 telli saz (tenbur) ile deyiş söylediğini ancak sonradan bunun değiştiğini ifade etmiştir. Haskar Ana'nın, hem çok gençken gördüğü bir cenaze için hem de yaklaşık elli yıl önce vefat eden babasının cenazesi için uygulanan defin ritüelleri ile ilgili anlattıkları, bu değişimi gözler önüne sermektedir:

“Biri öldüğü zaman, Kur'an bilen biri çağrılır. O kişi, ölenin başında dua okur. Ölü; yıkanıp beyaz, yeşil, mavi renklerinde 7 tane kefene sarılır. Ailenin gücüne göre bu sayı bazen 5 bazen de 3 oluyor ancak çift sayı olmuyor. Daha sonra tabuta konuluyor ve hoca yine dua okuyor. Mezarlığa giderken de yarı yolda tabut yere indiriliyor ve tekrar hoca Kur'an okuyor. Sonra mezarlığa götürülüp gömülüyor. Bu sırada hoca yine dua okuyor. Eve dönünce de mezar kazımı yani kazma-kürek hakkı için yemek veriliyor. 3 gün sonra bir yemek daha veriliyor. Ölü gömüldükten 20 gün sonra da dost-akrabalarla birlikte mezara gidiliyor. Gitmeden önce bu insanlardan maddi gücü olanlar kurban kesiyor ve yemek yapılıyor. Yemek mezara götürülüp orada gelenlere dağıtılıyor. 40'ı çıkarıldığı zaman tekrar evde yemek yapılıyor ve bu sefer dua okuması için hoca da çağrılıyor. Bundan sonra yılda bir kez hayır veriliyor. Bu hayır özellikle Sonbahar aylarında veriliyor. Ölü için hayır verildiğinde, bu hayır, götürülen evdeki kişinin direk eline verilmiyor, önce yere bırakılıyor. Verildiğinde de “Yer-gök şahit ol.” deniyor ve kimin hayrı ise onun adı söyleniyor.”³⁴

Görüldüğü üzere, defin ritüellerinde kimi değişiklikler olmuştur. Eski anlatılara göre, birisi öldüğünde seyyidler gelip başında ağıt yakıp, tenbur (3 telli dede sazı) çalarken, daha sonraki yıllarda, Kur'an öğrenenler yetişince, saz çalma yerine, Kur'an okunmaya başlanmıştır. Önceden daha sade bir tören yapılırken, sonraları oldukça ayrıntılı ritüellerin uygulandığı görülmektedir.

2.6. Musahip Tutma

Kureyşan ocağında bugün de yaşatılan ritüellerden biri de musahip tutulmasıdır. Alevi inancına mensup her erkeğin kendisine musahip tutması gerekir. Nasıl ki *pir*ler kendilerine *pir* seçiyorsa, bu inanç mensubu her erkek de kendisine bir “yol kardeşi” yani musahip seçer. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Alevilikte *pir*in de *piri* olmalıdır. Çünkü bu yolda giderken kişinin güvenilir bir dosta ihtiyacı vardır. Yalnızlık Allah'a mahsustur. Ayrıca musahiplerin ve kirvelerin yakınları arasında evlilik olmaz. Çünkü kirve, ailenin bir mensubu sayılırken musahipler de birbirlerini “yol kardeşi” seçerek aileden daha yakın olurlar.

Bugün bazı ocaklarda Musahip Kurbanı cemi uygulanmakta ve bu ritüele de sadece musahibi olanlar girebilmektedir. Musahip kurbanı kesenlerin çocukları dâhil eğer musahibi yoksa bu ceme giremiyorlar (Ersal, 2013: 435-506). Elbette bu tür ritüeller sonradan çeşitli tarikatların kendilerince düzenlenmişlerdir. Bilindiği üzere geçmişte baskı ve iftiralar yüzünden çoğu ibadet gizli yapılmıştır. Nitekim bugün dahi İran'daki Ehl-i Haklar (istisnalar hariç) kadınları ceme almazlar. Bunun sebebini sorduğumuzda, Anadolu'dakine benzer olarak, orada da Ehl-i Haklara, kadın ve erkek eskiden ceme birlikte girdiği için iftiralar atılmış, onlar da bunun önüne geçmek için kadınları ceme almamaya başlamışlar.³⁵

Bu konuda kaynak kişilerimiz ise şunları söylemiştir:

³⁴ Görüşme, Kureyşan ocağının Kudan kolundan Haskar Taş (2015-2021).

³⁵ Bu konuda görüşme yapılan kişiler çeşitli sebeplerden, isimlerinin yazılmasını istememişlerdir.

“Alevilikte musahip tutulurken kurban kesilir. Bu kurbanı kendisine musahip seçen yani birisine; ‘Sen benim musahibim olur musun?’ diyen alır. Eğer kişi evlenmeye karar verdiği sırada kendisine bir musahip seçmişse, bu kurban düğün sırasında da kesilir. Musahip düğüne gelince kesilen kurbanın kanına ikisi parmağını batırıp birbirlerinin alınına sürerler. Kurban kesme “yol kardeşliği”nin kutsallığını ifade eder. Musahiplik cemi yapılmaz.”³⁶

Bazen de aileler, çocukları daha çok küçükken de musahip seçmişlerdir. Bu konuda Haskar Ana şunları anlatmıştır:

“Akrabalardan birinin oğlu beş yaşında iken başka bir aile aynı yaşlardaki oğluna musahip olmasını istedi. Babası da kabul etti. Niyaz (tereyağlı ekme) yaptılar ve oğlanı da alıp onlara gittiler. Orada bir gece kaldılar. Musahip teklifi yapan aile kurban kesiyor ve kurbanın kanı musahip olan çocukların alınına sürülüyor. Sonra da döndüler. Bazen de evlenmeden önce musahip seçip kurban kesiyorlar. Ancak her zaman kurban kesilmiyordu. İnsanlar durumlarına göre bazen de sadece niyaz yapıyorlardı. Eğer pir gelmişse o zaman musahipler onun önünde gülbak da alıyordu. Musahip düğüne geldiği vakit hediye getiriyordu. Düğün sırasında, omuzlarına eşarp örtülen damat ve musahibi yüksek bir yere çıkıp eşarbin bir ucu ile ağızlarını kapatarak gelinin başına elma atıyordu. Düğün bitip geri dönünce bu sefer de ona hediye veriliyordu.”

Diğer bir kaynak kişimiz de şunları aktardı:

“Eskiden, sen benim musahibim olur musun, diye sorulduğunda ve karşıdaki de kabul ettiğinde, orada biterdi. Yani ‘ikrar verdim’ dediğinde bitiyor. Çünkü ‘ikrar’ kutsal, ondan dönülmez. Bu yüzden başka bir şeye gerek kalmıyor.”³⁷

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi herkes musahip kurbanı ritüeline katılmaktadır ve bu ritüel bekârken ya da evlenilen gün yapılmaktadır. Musahip kurbanının gizli yapılması için bir sebep yoktur. Muhtemelen geçmişte yapılan baskılar yüzünden bu tür uygulamalar ortaya çıktı. Tunceli/Dersim yöresi geçmişte de çoğunlukla Alevi inancına sahip olduğu için cem yapılırken herhangi bir gizliliğe ihtiyaç duyulmamıştır.

Son olarak, Kureyşan ocağında bugün dahi yaşlılar tarafından uygulanan kimi ritüellerden bahsetmek isteriz. Bunların içinde en önemlilerinden biri de *ocakta* yanan ateşin kutsallığıdır. Çünkü *ocaktaki* ateş³⁸ bir ailenin devamı anlamına gelmektedir. Bu ateş su dökülerek söndürülmez. Ateşe tükürülmez. Bunun kötü şansı getireceğine inanılır.

Kaynak kişimiz Haskar Ana şunları anlatmıştır:

“Ateş su ile söndürülmez. Ateşin yanması ‘aile ocağının tütmesi, devamı’ anlamına geliyor. O yüzden suyla söndürülmüyor. Çünkü bu, ‘aile ocağını da söndürmek’ anlamına geliyor. Eskiden evlerde ocak varken, bu ocaktaki ateş gün boyu yanar, akşam olduğunda ise kalan közlerin üzerine kenarlarından kül atılır, sabah olunca da küllerin altında kalan bu köz tekrar uyandırılırdı. Bu şekilde ocakta yanan ateş, sönmeden devam ederdi. Ocakta yanan ateşe su dökülmez, ancak ekme pişirilen saca ve taşa biraz su serpilir. Yani ekme yapıp bittiğinde, en son, ekme pişirilen sacın üzerine biraz su serpilir.

³⁶ Görüşme, Kureyşan ocağının Şih (Mahmud) kolundan Hasan Taş (2015-2019).

³⁷ Görüşme, Kureyşan ocağının Şih (Mahmud) kolundan Baki Taş, 30 Nisan 2022.

³⁸ Ahmet Yaşar Ocak, eski Türkler’de ve bugün Sibiryâ ve Altay’da, Kızılbâş Türkler ve Kürtlerde olduğu gibi ateşe su dökmek, pis bir şey atmak yasaktır, demektir. Bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, 10. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.241-251.

Ayrıca bk. Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara, Berikan Yayınları, 2010, s.185-195.

Suyun yarısı saca, yarısı sacın üzerinde durduğu taşa gelir. Eğer su serpmezsen, sac susuz kalıyor ve; ‘Ekmek pişirdi, bana su vermedi’ diyor. Sac ateşte yandığı için su istiyor. Bizde ekmek pişirilen saca ‘Soj-i Ana Fatma’ denir. Çünkü ilk olarak Peygamberin kızı Fatma Anamız saca su serpmiştir. Sac ateşe bırakıldığı zaman; ‘Bismillah, Ya Ana Fatma’ denir. Ekmek piştikten sonra sac susuz kaldırıılmaz. Çünkü sürekli ateşte yanıyor. Soğumaya ihtiyacı var. O yüzden, soğusun diye su serpiliyor.”

Sonuç

Bugünkü Tunceli/Dersim kökenli Kureyşan Ocağı, 1220’lerde Kirmanşah’tan gelip Dersim’e yerleşen Kureyş isimli aşiretin bir üyesi olan Seyyid Mahmud-ı Kebir’in soyundan gelmektedir. Bu seyyid, Peygamberin aşiretinin ismi unutulmasını diye “Kureyş” mahlasını kullanmış ve bu sebepten bugün soyu Kureyşanlılar olarak anılmaktadır.

Seyyid Mahmud-ı Kebir’in, 1228’in sonunda³⁹ doğu seferine çıkan ve kışı Bağın kalesinde geçiren Anadolu Selçuklu Hükümdarı Alaeddin Keykubad tarafından yanarı fırına girmesi istenerek seyyidliği sınanmış ve fırından yanmadan çıkınca da elindeki “şecere”ye mühür basılmıştır. Alevi olan bu seyyid, inancın kurallarını çocuklarına, taliblerine aktarmış ve bu yol bugüne kadar gelmiştir.

Makalede, bu soydan gelen kaynak kişilerin yaptığı Alevilik tanımlamasından ve ocakta geçmişten bugüne uygulanan Alevilik inancına ait ibadetler ve ritüellerden ve bunların geçirdiği değişimlerden bahsedilmiştir.

Bu ocak mensuplarının yaptığı Alevilik tanımı, bugüne kadar gelmiş Alevi ve Alevilik tanımlamalarındaki eksik ve hatalı kısımları düzelterek mahiyettedir. Bu tanımlamadan öğreniyoruz ki Alevi olabilmek için ilk şartın, Hz. Ali’nin yüceliğinin, gücünün ve Allah tarafından özel olarak yaratılıp gönderildiğinin kabul edilmesidir. Yine bu anlatılardan, Aleviliğin bir inanç olduğu, felsefe olmadığı ve Hz. Muhammed Mustafa tarafından getirilen *son yol* olduğu da anlaşılmalıdır.

Günümüzde Tunceli kökenli Kureyşan ocağındaki Alevilik inancına ait ritüellerin eskiye göre değiştiği görülmektedir. Bu ritüellerin kimileri de neredeyse yok olmuştur. Bugün cem tutma, semah dönme ve defin ritüelleri eskiye göre farklı ve daha ayrıntılı yapılmaktadır. Buna karşılık, geçmişte daha canlı olan pir ve rayverlerin taliblerini ziyaretleri ve bu ziyaretler sırasında uygulanan ritüeller ise hemen hemen bitmiştir. Bu da yeni nesillerin inancı eksik olarak yaşamalarına sebep olmakta, doğal olarak gelecekte kendi nesillerine de aktaramayacakları anlamına gelmektedir. Yine evliya mekânlarını ziyaret etme ve bu ziyaret esnasında kurban kesme ritüelleri de, kimi uygulamalar unutulsa da canlı bir şekilde devam etmektedir.

Kaynaklar/References

Sözlü Kaynaklar

Görüşme, Hasan Taş, Aydın, 2015-2019.

³⁹ Alaeddin Keykubad, 1228 yılının sonunda önce Erzincan’ı, 10 Kasım 1228 tarihinde de Kemah’ı alır. Daha sonra Erzurum üzerine yürümek ister. 19 Eylül 1234 tarihinde ise Harput Kalesi’ni teslim alır ve kışı geçirmek için Antalya’ya gider. Bk. Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 44, 65, 77.

Bu bağlamda, Alaeddin Keykubad’ın Bağın Kalesi’nde bulunduğu tarihin 1228 yılının sonu olması daha mantıklıdır. Çünkü Erzincan ve Kemah’ı aldıktan sonra Erzurum’u da almak istemiş ve doğal olarak sefer hazırlığı için bu civarda bir müddet konaklamıştır.

Görüşme, Haskar Taş, Aydın, 2015-2021.

Görüşme, Baki Taş, Aydın, 30 Nisan 2022.

Görüşme, Uzun Mehmet Yıldız, Tunceli/Merkez, 4 Ağustos 2014.

Yazılı Kaynaklar

Akgül, Suat, *Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim*, İstanbul, Yaba Yayınları, Aralık 2009.

Akın, Bülent, “Alevi-Bektaşî İnançında “Taş/Kaya/Duvar Yürütme” Keramet Motifi Etrafında Oluşan Anlatılar Üzerine Bir Anlam Çözümlemesi”, *Ritielleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar-I*, Editör: Bülent Akın, Çanakkale, Paradigma Akademi Yayınları, Eylül 2020a.

Akın, Bülent, “Melamet Hırkası Giyenler: 17. Yüzyıl Öncesinde Heterodoks Türk Derviş Topluluklarının Adlandırılması ve Alevilik ile İlişkileri”, *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 24, 2021.

Akın, Bülent, *Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in Anayurdu Diyarbakır*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2020b.

Akın, Bülent, *Mitten Tasavvufa Alevi Ritiellerinin Sır Dili Kırklar*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2020c.

Akkaya, Veysel, “Tasavvuf Klasiklerinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti”, *Usul*, sayı: 32, 2019.

Ali Kemali, *Erzincan*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013.

Antranik, *Dersim Seyahatname*, çev. Payline Tomasyan, İstanbul, Aras Yayınları, 2012.

Avcı, Seyit, “Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapsıdır” Hadisi Üzerine”, *Marife*, sayı: 3, Kış 2004.

Baharlı, İlgar, “Safevîler Döneminde Sema (Semah) (Kronikler, Seyahatnâmeler Ve Minyatürlerde)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 97, Bahar 2021.

Baharlı, İlgar, “Tasavvuf Klasikleri Eşliğinde Safevîler Öncesinde Sema (Semah)”, *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, 2020.

Boy, Hüseyin (Derleyen), *Yaşamı ve Anlarıyla Seyyid Hasan Efendi (Hasani Sani)*, Ankara, Yurtkitap Yayınları, Temmuz, 2013.

Buyruk İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, haz. Fuat Bozkurt, Salon Yayınları, Temmuz 2020.

Dersim Raporu, düz. İzzeddin Çalışlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Ersal, Mehmet, *Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı: Çubuk Havzası Aleviliği Örneği*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2013.

Erseven, İlhan Cem, *Çerağ-ı Ruşen Alevilik-Bektaşîlik Üzerine Çeviri Yazılar*, Ankara, Ürün Yayınları, 2012.

Gölpınarlı, Abdülbaki (Hazırlayan), *Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli Vilâyet-nâme*, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1958.

Gülten, Sadullah, “Osmanlı Devleti'nde Alevî Sözcüğünün Kullanımına Dair Bazı Değerlendirmeler”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, Yaz/2016.

Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara, Berikan Yayınları, 2010.

Köprülü, Fuad, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004

Kutlu, Sönmez, *Alevilik-Bektaşîlik Yazuları*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2008.

Metin, Süleyman, *Anadolu Alevi/Bektaşî Erkân-Nâmesi*, İstanbul, Baba Mansur Ocağı Yayınları, 2014.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Alevî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 2, İstanbul, 1989.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, 10. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

Savaş, Saim, *XVI Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

- Taş, Kibar, “Seyyid Mahmud-ı Kebir’in (Kureyş) Seyyid Mahmud Hayrani ve Derviş Beyaz/ Gevr ile Tarihi Bağı”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research (Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi)*, Sayı: 43, 2019a.
- Taş, Kibar, “Tunceli/Dersim’in Osmanlı Hâkimiyetine Girişi ve Osmanlı’nın XVI. Asırdan İtibaren Sınırları İçindeki Kızılbaşlara Karşı Tutumu ve Bunun Dersim’e Etkisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı: 76, Kış 2015.
- Taş, Kibar, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı*, Ankara, Berikan Yayınları, 2019b.
- Taş, Kibar, *Osmanlı Döneminde Dersim (Daresime Aşiretleri)*, İstanbul, Libra Yayınları, 2014.
- Uluğ, Naşit Hakkı, *Derebeyi ve Dersim*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.
- Uluğ, Naşit Hakkı, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Mayıs 2007.
- Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Velâyetnâme* (yazma nüsha) (Şevval 1225), müstensih: Mehmed bin Derviş Mustafa, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yer No: Y.I/0017, Halep.
- Yaman Ali, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Ankara, Elips Yayınları, 2006.
- Yörükân, Yusuf Ziya, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015.
- Zelyut, Rıza, *Türk Aleviliği Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni*, Ankara, Kripto Yayınları, Şubat 2014.